

אפשרויות תרגום של כתבי עגנון

עבודת M. A.

מאת

בנימין בר - תקוה

שבט תשכ"ט

ינואר 1969

הספרייה הספרייה לזכרון עבודה
וספרות עומת ע"ש פרופ' ב. קורצווייל

אינטרסית בר-אילן
הספרייה

ת כן הענינים

בדיקת מלאכת התרגום.	פרק א'
בדיקת התרגום של "אורח נטה ללון".	פרק ב'
בדיקת תרגומים נוספים של כתבי עגנון.	פרק ג'

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

פרנץ רוזנצוויג: נהריים
קסירר: מסה על האדם
בורקהרט: עיונים בדברי ימי עולם
יובל שי: קובץ מאמרים לכבוד ש"י עגנון
ש"י עגנון: כל כתביו
הרגובי מקרא שונים בשפה הגרמנית: לוהר, מנדלסון, צונץ, הירש, טור-סיני, בובר, רוזנצוויג

S.J. Agnon: Nur wie ein Gast zur Nacht. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.

S.J. Agnon: Im Herzen der Meere. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.

S.J. Agnon: Der Treuschwur. Aus dem Hebräischen übersetzt von Tobias Rübner.

S.J. Agnon: In der Gemeinschaft der Frommen, Die Erzählung vom Kopftuch.
Aus dem Hebräischen übersetzt von N.N. Glatzer.

S.J. Agnon: Und das Krumme wird gerade. Aus dem Hebräischen übersetzt von Max Strauss.

S.J. Agnon: Zwei Gelehrte, die in unserer Stadt lebten. Aus dem Hebräischen übersetzt
von Karl Steinschneider.

Jehuda Halevi: Sechzig Hymnen und Gedichte.

Buber-Rosenzweig: Die Schrift und ihre Verdeutschung.

S.J. Agnon: In the heart of the Seas. Translated from Hebrew by I.M. Lask.

C.K. Ogden & I.A. Richards: The meaning of meaning.

C. Rabin: The translation process and the character of the Septuagint.

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

פרנץ רוזנצוויג: נהריים
קטירג: מסה על האדם
בורקהרט: עיונים בדברי ימי עולם
יובל שי: קובץ מאמרים לכבוד ש"י עגנון
ש"י עגנון: כל כתביו

חרגומי מקרא שונים בשפה הגרמנית: לוחר, מנדלסון, צונץ, הירש, טור-סיני, בובר, -רוזנצוויג

S.J. Agnon: Nur wie ein Gast zur Nacht. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.

S.J. Agnon: Im Herzen der Meere. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.

S.J. Agnon: Der Treuschwur. Aus dem Hebräischen übersetzt von Tobias Etköner.

S.J. Agnon: In der Gemeinschaft der Frommen, Die Erzählung vom Kopftuch.
Aus dem Hebräischen übersetzt von N.N. Glatzer.

S.J. Agnon: Und das Krumme wird gerade. Aus dem Hebräischen übersetzt von Max Strauss.

S.J. Agnon: Zwei Gelehrte, die in unserer Stadt lebten. Aus dem Hebräischen übersetzt
von Karl Steinschneider.

Jehuda Halevi: Sechzig Hymnen und Gedichte.

Euber-Rosenzweig: Die Schrift und ihre Verdeutschung.

S.J. Agnon: In the heart of the Seas. Translated from Hebrew by I.M. Lask.

C.K. Ogden & I.A. Richards: The meaning of meaning.

C. Rabin: The translation process and the character of the Septuagint.

אפשרויות ורגום של כתבי עגנון

פרק א'

עבודתי זו נועדה לבדוק את אפשרויות רגום כתבי עגנון. אחרי שהדיון יסב סביב בעיה התרגום בכללה, אעמוד בעקר על תרגום ספריו של עגנון לגרמנית, ובמיוחד על תרגום הספר "אורח נטה ללון". בחירת הספר "אורח נטה ללון" באה, מאחר וספר זה הוא מהשגיו האמנותיים הגדולים של עגנון בשפה העברית. "אורח נטה ללון" ו"תמול שלשום" הנם שני הרומנים הגדולים עגנון. הם מתמודדים עם נושאים רחבי יריעה; הרומן "אורח נטה ללון" מתמודד עם עולמה של יהדות הגולה במזרח אירופה, ו"תמול שלשום", מנסה להתמודד עם עולמה של ארץ ישראל הנבנית ע"י עולים הבאים מן הגולה.

מכאן נובע רחב היריעה האפי של שני רומנים אלו. שפע הבעיות הספרותיות והלשוניות המתעוררות עם קריאת הרומן הגדול מעמידות את המתרגם, (שאף הוא אינו אלא קורא בשלב ראשון) במבחן חמור פי כמה מזה הנועד למתרגם יצירות כשבועת אמונים, או ספור פשוט למשך שני ספורים אלו האחרונים מצטמצמים במדת מה בתאור עולמם האפי ומתעכבים סביב התופעות החברתיות. על הגישה הנאותה לתרגום יצירות אלו ואחרות ארחיב את הדיון אי"ה בפרק השלישי.

בפתח הדיון על התרגום עלינו לבדוק את מהותה של מלאכת התרגום. הכוונה היסודית של מלאכה זו היא להעביר מבעים לשוניים משפה אחת לשניה. המלים הגרמניות *übersetzen* *übertragen* מצביעות על משמעות ההעברה הגנוזה במלאכת התרגום, אולם התרגום מלווה בנסיון העברה נוסף: כוונתי להעברה ממערכת מושגים אחת למערכת מושגים שניה, ובחור שכזו הרי שההעברה (קרי תרגום) קיימת בכל דו-שיה כפי שציין כסר רוזנצוויג.¹ בצדק דוחה רוזנצוויג את ההנחה כאילו קיים דבור חד שיחי. טענה זו, היא נחלת הלוגיקנים, ועוד אגע בבעיה זו בהערות על האפשרויות למכך את התרגום.

בחינתה של מלאכת התרגום עשויה להתבהר, אם נתבונן במלאכה זו מתוך נקודת מבט המתיחסת אל תהליך התרגום, במקום להתייחס תחילה אל המקור בלבד ואח"כ אל התרגום המגמר בלבד, וקביעה פשוטת של מאזן "רווח והפסד" וסתם שנויים בין מקור לתרגום. תוך התייחסות נוכל להפנות את תשומת לבנו ל"איך" ולא רק ל"מה", כש"האיך" הנו ההרחבה של ה"מה". תשומת הלב לתהליך התרגום תפתיע לעתים בעדותם של המתרגמים עצמם.

1. פרנץ רוזנצוויג: המקרא ולותר תרגומו של עמיר נהרים עמ' 41.

המתרגם הוא אדם שניתן לכנותו בשם אדם דו-לשוני. הוא יכול להתייחס אל אותם מציאות באמצעות שתי מערכות לשוניות, דהיינו בשתי שפות. 'ברור שהתייחסות אל המציאות באמצעות שפה אחת אינה זהה להתייחסות למציאות מנקודת מבט של שפה אחרת. הומבולדט טען בצורה מרחיקת לכת, שההבדל האמיתי בין הלשונות אינו הבדל של קולות וסימנים אלא של השקפות עולם.² Weltansichten כל שפה "רואה את העולם" אחרת. הלשון היא פעילות energia (ואינה מפעל מסוכס ergon). היינו תהליך חתירה מתמיד לשם ראיית עולם, לשם הבעת מחשבה. בימנו מלומד כמו ויסגרבר המתמחה בסמנטיקה מצביע גם הוא על תמונות עולם לשוניות (Weltbild) המשחנות משפה לשפה.

"הומבולדט חוזר וטוען שהמלים והכללים המהויים את הלשון לפי תפיסתן הרגילה, קיימים למעשה אך ורק בעצם פעולות הדבור הרצוף. הלשון אינה סתם גבוב מכני של מונחים. מי שמפצל אותה למלים ולמונחים מפרק והורס אותה"³. תורת השדות הסמנטיים, המהווה מאבני היסוד של הסמנטיקה המודרנית כיום, מעיינת אף היא במכלול הלשוני של C. K. Ogden & I. A. Richards בנסותם לבדוק את דרך התאור הלשונית תוך השמוש הידוע במושגים referent, reference, symbol נתנו גם הם בטוי לגישה המעינת בשפה כבמקשה לשונית כוללת, אולם המתרגם חייב תמיד לתרגם מלים ולא לשון שלמה כמכלול. הוא ישיג עד מהרה שבין שתי לשונות אין חפיפה במערכת המלים. המלה מטבעה מהווה עפ"ר צמת של ציוני עצמים ומשמעויות, כלאמר לרב המלים יותר ממוכן אחד. המובנים השונים המתלכדים במלה אחת קובעים את אפיה של המלה. המענין הוא שכמעט ולא קורה שבשתי שפות יתלכדו אותם המובנים כדי ליצור מלה, דהיינו שבשתי שפות תוצר הפיפה מלאה בין שתי מלים על כל מובניהן. לדוגמא מלה כמו רוח שהעטיקה את בובר ואולם עוד הרבה לפניו את הומבולדט. המלה "רוח" מלכדת שני מובנים אשר בשפה הגרמנית מתפצלים ומתאכסנים בצל קורותיהן של שתי מלים Wind, Geist מאידך המלה הגרמנית Geist כוללת בצד המובן הגנוז בשפה עברית במלה רוח, גם את המובן המצוי בשפה העברית במלה שד.

בעיה זו של חסר חפיפה מלאה בין המלים במסגרת אותה שפה, מתגלה תוך בדיקת המלים

הנרדפות שאינן בשום פנים חופפות, דוגמת בקר, שהר.

לבעיה זו של העדר חפיפה בין מובני המלים בשפות השונות, יש השלכה במלאכת התרגום.

המתרגם ניצב מול בעיה הבחירה שכן מתוך מכלול המשמעויות האצורות במלה בשפת המקור, עליו לבחור במשמעות אחת הקרובה לתמונה או לאידאה שהטכסט מעלה בדעתו, ועליו להעביר אותה לשפה המתורגמת ע"י בחירת מלה הכוללת בין היתר גם את המשמעות הזו. בעיה הבחירה של המתרגם, היא אכן הקובעת את יכולתו הוירטואוזית של אמן הלשון המתרגם. כאן יוכיח המתרגם אם אכן אומן הוא או שמא אינו אלא טכנאי בתרגומו.

2. קסירר: מסה על האדם עמ' 129
3. שם

4. The meaning of meaning

בובר ורוזנצוויג עמדו על בעיית הבחירה של המלים, ועל הקשי הנוצר מחמת השוני במשמעויות האצורות במלים בשפות השונות. הוצע לשם כך לרדת לנדבכים הראשוניים של כל מלה מבחינה אטימולוגית, ולנסות למצוא את המשמעויות היסודיות של כל מלה ומלה. בובר מעיד על תרגום התנ"ך: "לא עברתי על שום מלה שנששטשה מבלי לדלות את כחה הקדמות, ולא קבלתי שום מונח מפשט כלאחר יד מבלי להתחקות על מוחשיותו השרשית ועל שנויי הוראותיו"⁵. וכאן יש לציין שאת המשמעויות היסודיות של כל מלה ומלה לא נסו בובר ורוזנצוויג להשיג על סמך הקירה מדעית בלבד, אלא יותר מכל ע"י שמיעה. הם הקשיבו למקרא, האזינו למשמעויות היסודיות הדקות והשונות שכל מלה מעניקה לקורא, וקורא פרושו כאן בקול רם. הם נסו להגיע לכלל הבנה אקוסטית^{-niss} akustisches Verstand כלשונו של בובר. בהתאם לגלוי המשמעויות השונות הפשוט הם את התמורה המתאימה בשפה הגרמנית. כך נפתרה הבעיה של תרגום המלה "רוח" במפשט "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים" והיא תורגמה למלה Braus, האוצרת משמעויות דומות לזו של המלה רוח בעברית. ברצוני לרמוז כאן בשולי הדברים שיישומה של שטה זו המהפשת מקור אטימולוגי בכחבי עגנון היא תפלה מאחר ושטת בובר ורוזנצוויג נועדה לתנ"ך בטכסט קמאי ארכאי. מאידך האזנה דרוכה אל כל מה שהמלה דוברת אל הקורא היא מחובתו של כל מתרגם.

ההקשבה המתמדת והאמיצה לקולו של הטכסט מפנה את השומת לבנו לנקודה הבאה. כפי שצינתי התרגום הנו העברה חלקית בלבד של האצורות הלשוניים הגנוזים בשפה. מבין אוצרות אלו אחד היקרים ביותר הוא הטון המוסיקלי המצטרף אל כל מלה, אל כל צרוף מלים ואף אל כל שפה. מה עולה בגורלה של הנגינה הנלווית למלים בכל שפה? כיצד נתגבר על בעיית הארטיקולציה המיוחדת עבור כל שפה, שאין לה החליף בשום שפה אחרת? בובר מדגיש שעלינו עם כל הצער להשלים עם העובדה, שבשעת התרגום הצליל המקורי אובד.

Grundsätzlich kann denn auch Botschaft, in ihrer schicksalhaften
Verschweissung von Sinn und Laut, nicht übertragen werden.⁶

אולם בכל זאת ניתן להשיג בגרמנית אפקט דומה לזה המושג ע"י הצליל המיוחד לשפה העברית, תוך התגברות על הקשי הנובע מהעבדה, שבשפה העברית האפקט הצלילי הוא לעתים קרובות תוצאה הקשר המשפחתי הענף של מלים רבות הנוצר עקב השרש המשותף. נתן להחקרב לאפקט הזה בעזרת ההליך ה-Verdeutschung.

5. בובר: דרכו של מקרא עמ' 348

6. Buber-Rosenzweig: Die Schrift und ihre Verdeutschung, über die Wortwahl, p. 138

Deutsche Lautgestalt kann nie hebräische Lautgestalt reproduzieren, aber sie kann aus analogem Antrieb und analoge Wirkung ühend ihr deutsch entsprechen, sie verdeutschen.⁷

לשם כך מציע בובר, שלא להרתע מיצירת מלים ושמא אף צורות לשוניות מחודשות בשפה הגרמנית תוך הסתמכות על אוצר המלים הארכאי ביותר. אפשר וזהו הקסם של הרגומי בובר, אך לפי דברי חיים רבין נשמע הרגום מעין זה מלאכותי בשפה הגרמנית.

בבואנו לדון על אפשרויות העברת ריתמוס - היצירה, משפה המקור לשפה המתורגמת נבחיך מיד שעל המתרגם להצטייד בתחושה עדינה ודקה, לבל יחטא הן למקור בשל חסר הבנה, הן לתרגום בשל חסר כשרון. רכוז מקסימלי של כל כוחות נפשו נדרש מן המתרגם לשם ציח מהימן ל"פעילות הלב הפנימיות" של הטכסט והעברתן המוצלחת לשפה הזרה. מושג הריתמוס קשור בזמן, והוא מציין אפי מחזורי. אולם המחזוריות של הריתמוס שונה מזן של הקצב (Takt) באשר אינה מחויבת בחזרה שווה בדיוק מתמטי. הריתמוס מבטא את חזרת הדומה בפרקי זמן דומים. ברור שהריתמוס הוא פונקציה של שני גורמים. השפה מכהיבה את הריתמוס האפשרי בגבולות כל שפה ושפה, אולם גם היוצר מעצב את הריתמוס המהויב עבור יצירתו. בין הגורמים מעצבי הריתמוס - במיוחד בפרוזה - נועד תפקיד חשוב לאדריכלות הפיסוק. שוב נזקקים אנו להערתו מאירת העיניים של פרנץ רוזנצוויג במאמרו "הכתב והדבור" (Die Schrift und das Wort).

Der Atem ist der Stoff der Rede; so ist das Atemschnöpfen ihre natürliche Gliederung. Es steht unter seinem eigenen Gesetz..... aber innerhalb dieser Grenzen folgt die Verteilung des atemerneuernden Schweigen dem inneren Zuge der Rede, der ja nur gelegentlich von ihrem logischen Aufbau bestimmt ist, meist aber unmittelbar die Bewegungen und Erregungen der Seele selber in seiner Stärke - und vor allem in seinen Zeitmassen spiegelt.⁸

ובעברית לפי הרגומו של יהושע אמיר: "הבל הנשימה חמר הדבור, ופעולת הנשימה, היא חתוך הדבור הטבעי..... השתיקות של חדוש הנשימה מתחלקות לפי מהלכו הפנימי של הדבור ומהלך זה רק לעתים נקבע הוא ע"י המבנה ההגייוני של הדבור. עפ"ר משקף הוא במישרין במידות העצמה ובעקר במדות הזמן שלו את תנודותיה ורגושיה של הנפש"⁹.

7. שם עמ' 140.

8. Die Schrift und ihre Verdeutschung p. 81.

9. פרנץ רוזנצוויג נהריים. הרגומו של יהושע אמיר עמ' 22.

ראית מערכת הפסוק לא כאמצעי טכני הגיוני אלא כסימן לתודותיה ורגושיה של הנפש מחייבת את המתרגם לכרות אזניו אל קול הדממה הדקה, אל המבעים הנפשיים העדינים המובעים באמצעות הפסוק הנשימה. המתרגם אפוא את כתבי עגנון נחבע אף הוא להעברה מהימנה עד כמה שאפשר של הריתמוס. אם הצליח בכך שטינשניידר אם לא, אשתדל להוכיח בפרק הבא.

בהירת המלים הרצויה למתרגם מעמידה אותו בפני בעיה נוספת. כידוע נושא עמו, לעתים, הטכסט הספרותי שכבת אסוציאציות וקונטציות רחבה. הדבר נוצר ע"י שמוש בבטויים אידיומטיים או מלים הלקוחות מספרות קדומה יותר. לדוגמא עגנון משתמש בבטויים ומלים המיוחדים ללשון המשנה ולשפת המדרש. (ביאליק לעומתו הרבה כידוע בצרופים השאולים מן התנ"ך).

המתרגם הייב לתח לעצמו דין וחשבון בדבר אפשרות העברתם של סגנונות השואלים ניבים וצרופי מלים הלקוחים מספרות קודמת. פרנץ רוזנצוויג נסה לעמוד על מהות הצטוט בשירת ימה"ב באחרית דבר לתרגומי המנונים ושירים לרי"ה¹⁰, אותו מפעל שבובר הגדירו כאחד הגלויים הגדולים ביותר בעולם של מצפון לשוני. יצויין כאן שצטוט אין כוונתו כאן לצטוט מלא של הפסוק או הניב אלא לעתים בסטיות ונטיות קלות כשהצרוף המקורי נשמע אף מתוך כסותו החדשה. רוזנצוויג מעמידנו על העובדה ששירת ימה"ב העברית איננה בוסרת בעובדת היותה ספרות שבגלות. את העובדה הזו ממחישה ספרות ימה"ב ע"י התייחסות מתמדת לשפת הכתובים. הנוכחות המתמדת של שפת הכתובים מעמידה את המציאות כ"נדמה" דהיינו כדמוי ליש האמיתי. אין הכתובים אילוסטרציה למציאות, אלא המאורעות הם הפרוש והדמוי של הכתוב. פרוש הדבר, שהצטוט אינו אחד מאבני חשבון בפטיסט, Musivstil לצרך קשוט בעלמא. רוזנצוויג מרחיק לכת ובדברו על בטויים משאליים מציין הוא שכאשר המשורר היהודי מכנה את הנצרות בשם אדום ואת האסלם בשם ישמעאל מבטא הוא בזה בשלות-יתר Überreife ולא חסר בשלות. טענה זו עומדת בסימן הפרזה מעטה. שפת ימה"ב צטטה גם בעטיו של האלם שנגזר על הדבור ההי בשפה עברית; כמו כן האורנמנטיקה היא מיסוד השירה הערבית ב"תור הזהב" של ספרות זו. ניתן להניח שאכן אצל יהודה הלוי ודוקא אצלו רב הצטוטים מבטאים אכן את היש האמיתי מול התדמית המעורפלת של מציאות הגלות.

אצל עגנון אין לדבר על צטוט מלא, אם כי הצטוט של פסוקים או שברי פסוקים הלקוחים מן מדרש והמשנה מצויים אצלו. אשתדל עוד אי"ה בעזרת הדגמות להבהיר את פשר צטוטי המרובים של עגנון. ברצוני כרגע להתיחס לנסיונו של עגנון לשוות לשפתו את גונה הלשוני המיוחד - לעתים בעזרת צטוטים - גון שהוא בבואה כביכול של ספורי יראים המשתמשים כידוע בגלגולם המאוחר של יסודות לשוניים מן המשנה והמדרשים. לשון המשנה עבור בן זמננו, מזוהה עם לשון

המבטאת את העולם המסודר עד לפרטי פרטיו עפ"י ההלכה. לשון זו הגורסת סדר ושלמות משמשת לו לעגנון עבור תאור העולם המעורער. עגנון מושך את הקורא לסגנון שאם גם אינו ארכאי הוא נשען על יסודות עתיקים.

זוהי שפה שביננו לבין זמן היותה מפרידות 2000 שנה. זמן בית שני וימי המשנה מזוהים מבחינה הטורית עם העולם העתיק, עולם שעם כל הנוודותיו וזעזועיו שומר על הסדר והשלמות. הפניה לארכאי לקדום לעתיק באה תמיד כשהנוכחי אינו מסוגל לענות על משאלת לבם של האנשים, ואז מנסים להתבסס מריחו של עולם שהיה ואבד, שהיה שלמות כביכול. השאלה הנצבת לפני המתרגם: כיצד להעביר את הותמה של לשון המשנה והמדרשים לשפה הלוועזית. (יש להפריד שאלה זו מן השאלה איך לתרגם את הטון המיוחד של עגנון המשתמש בסגנון של עולם מסודר לצרך תאור עולם מעורער). בדרך אגב ניתן להעיר ששפה המשחמשת בצטוטים מן התנ"ך אפשר היה אולי להעביר ע"י שמוש בצטוטים של אותם תרגומי תנ"ך שיצרו לעצמם סגנון בעל צליל קדמון. נראה לי שהתיחס לתרגומי טכסט כמו זה של עגנון חייב המתרגם לבחור בויתור על רעיון העברת הותמה של שפת המשנה והמדרשים שהטבעה בשפתו של עגנון. בלית ברירה הפסדנו בכך את הקסם הבא לכותביו של עגנון כתוצאה מהשמוש ברבדי לשון מן העשירים ביותר בשפה העברית.

אולם זהו המחיר הכבד אותו עלינו לשלם אם נרצה בתרגום. ניתן לדבר כאן על הפסד נוסף כביכול שלאמיתו של דבר אינו הפסד, באחוז הגבוה ביותר של כתבי עגנון. יש המחפשים מאחורי כל מלה אצל עגנון את המדרש המסוים אליו נתכוון עגנון, תוך השתעשעות דומה לזו של פתרון הידות ותשבצים. גישה כזו מצמצמת את ההנאה האסטטית עד למינימום, לדעתי. הנאתו של קורא מעין זה מסתכמת ברצון להוכיח לעצמו שאכן זוכר הוא ספרות ענפה. אך לאמיתו של דבר קורא זה אינו מסוגל להעריך כדבעי חשיבות של אסוציאציה המתעוררת עם קריאת הטכסט באשר אינו מבין היכן האסוציאציה היא בעלת חשיבות פרשנית והיכן לא. בגבוב אסוציאציות עד בלי די ללא אבחנה, לא תרם הקורא להבנתו מאומה. ואפשר אולי שלא מדעת נפל הוא בפח שטמן לו המחבר שהשתעשע בהפגנת רחב ידיעתו בשטח ספרותי מטוים. מכאן שותורו של המתרגם על להטוטי לשון אלו של עגנון היא דבר בעתו. הסגר הטוב ממד האוטוריטה חייב לבוא לידי בטוי בשעת תרגום ועל כך ארהיב את הדיון איה"ש בפרק השלישי.

לסכומה של בעית הבחירה יש להבהיר כי שני תהליכים עלולים להקהות את חודה של

בעיה זו.

- א. תרגומי אותו טכסט של קודמיו, המונחים לפני המתרגם מציעים לו מטבע חליפין נוח, מוכן ומזומן, המפתה לוותר על הבדיקה שמא מטבע זה שחוקה או שמא אחר עיון מדוקדק ימצא שאינה עוברת לסוחר.

ב. המתרגם עצמו יוצר לו את אוצר מטבעות התרגום האישי שלו. סכנת הנוחיות והשגרתיות גוברת כאן שבעתיים. דוקא משום שחביב על אדם קב משלו מחשעה קבין של אחרים, הוא יעדיף באופן טבעי את הערכותיו הקודמות, מתוך שכנוע תמים במהימנותן, ותוך סנוור מלא הוא יוותר כלל על בחינה מחודשת של הכרעות אלו כפי שהיה מתחייב.

בהקשר לתרגומי שירת ר' יהודה הלוי רצוני להעיר מספר הערות בשולי אחרית הדבר לשירים אלו. הנחתו היסודית של רוזנצוויג קובעת שכל תרגום אפשרי בכלל תודות לאחדות הבסיסית של הלשון האנושית. עיון גאולוגי - כפי שכנה זאת רוזנצוויג - בלשונות יגלה לנו את אחדותה של כל לשון אדם.

אפשרות התרגום נובעת משום שכל שפה כוללת את אפשרויותיה של השפה האחרת, ולפחות בגרעינה של שפה אחת אפשר למצוא מקבילות לגרעינה של שפה אחרת. טענה בעלת השלכה הנוגעת לטענתו של רוזנצוויג מביא בורקהרט. בדברו על הנס הרוחני המתרחש בראשיתה של כל תרבות נוגע הוא בלשון ובהתהוותה. הוא טוען כי מקור הלשון טבוע בנפש פנימה בלא נפקא מינה מה העם ולשונו שאלמלא כן הרי אי אפשר להביא הרש אלם לידי דבור.¹¹ ובכן ניתן לאמר שהלשון היא אפשרות ביולוגית משותפת לכל בני אדם, אולם מכאן ועד לטענתו של רוזנצוויג כי כל השפות זהות ביסודן ולו גם באופן תאי (keimhaft) מרוחק עדיין הדרך. רוזנצוויג מדגיש שללוותר היה עז להעביר לשפה הגרמנית בעלת המבנה ההיפוטקטי הקיקלופי את השפה הפרטקטית - העברית התנכית. השג זה אינו מצדיק עדיין טענה על אחדות לשונית יסודית אם גם קיים דמיון פה ושם. בשטח הבלשנות היום טענה זו של אחדות לשונית יסודית אינה מקובלת. פרופ' חיים רבין באנציקלופדיה הברית ערך לשון וחברת מטעים במפורש ש"כל התאמה בשתי שפות בהבעת המציאות החיצונית אינה אלא מקרה או סימן להשפעת לשון אחת על השניה או של קרבה בשעה שבלשנות האירופאיות ובעברית אנו רגילים למצוא במשפט אבהנה ברורה בין נושא הפעולה, הפעולה ומקבל הפעולה (המושא) מביעות שפות רבות אותה מציאות ע"י מלים כוללות המכילות בתוכן גם רמז לפעלים וגם תאור הפעולה עצמה. דוגמא מאלפת מביא חיים רבין כאילוטרציה ע"י השוואות השפה העברית לשפה אינדיאנית.

העצרה רבת חשיבות לגבי ערך התרגום מביע רוזנצוויג באשר לצביונה המחודש של השפה לאחר שחרגום יצירה גדולה העבר אליה. כל מי שיש לו מה לאמר טוען רוזנצוויג יואמר זאת במחודש. הוא הופך ליוצרה של שפה. כל יצירה גדולה אשר השתמשה במדיום הלשוני מחדשת את צבי לשונה המקורית. מכאן שהשפה שאליה תורגמה יצירה גדולה זו או אחרת תקבל לאחר התרגום פנים מחודשות הנובעות מעצמת היצירה המקורית. השפה לאחר התרגום חייבת להראות באור אחר

11. בורקהרט, עיונים בדברי ימי עולם עמ' 47.

מאשר לפני התרגום, ומאחר וקיימת ירושה לשונית ענפה שאותה נושאת כל שפה, הרי שלאחר התרגום גם הירושה הרוחנית הזו תביא התחדשות והתרחבות בשפה המתורגמת.

ברור אפוא מדוע חשש רוזנצוויג לתרגם את התנ"ך. השגו של לוותר נראה לו כה מרשים וכה מוצלח מהבחינה הנ"ל עד כי כמעט בלתי אפשרי עבורו לתרגם אחרי לוותר את המקרא לגרמנית. ומאמרו על לוותר והמקרא יוכיח.

ברצוני עוד להעיר כי טבות חברתיות ואפיו של העם עשויות להשפיע בעמים שונים באיזו מדה שפתם תהא מוכנה לקבלת תרגומים. בימינו רוב השפות המודרניות הנן למודות תרגום. השפה העברית נאבקה עדיין ברצונה ליצור כלי קבול לשוניים מתאימים לצרך קבלתם של תרגומים מלועזית. שפות אירופאיות מנסות להתמודד עם בעית התרגום כשמאחוריהן נסיון עשיר יותר. בכל זאת בהשפעת

טבות אפי וחברה האנגלי למשל חוזר תדיר לתרגום ה"רשמי" King James Version ומסרב בעקשנות לקבל תרגום מודרני. בגרמנית תרגומו של לוותר הוא בסיס לתרגומים אחרים אם כי אינו ניתן לקריאה עבור הקורא הגרמני הממוצע בשל השנויים שחלו בשפה הגרמנית מאז ימיו של לוותר. היים רביץ הצביע¹² שאפיו של העם היווני ומצבו החברתי יצרו מצב שעל אף הקשרים החברתיים הענפים עם תרבויות זרות לא מצאה החברה היוונית לנהוץ לתרגם אלא לכל היותר הסתפקה בכתיבה מחודש של אינפורמציה שהעברה אליה. כך היה תרגום השבעים המצאה חדשה ב-Milieu היווני. הפוך מזה היה מצבה של הוולגטה; התרבות הרומית היתה רווית תרגומים מאז המפגש עם התרבות היוונית. התרגום היה מרכיב הכרחי באמוץ ובתרגול השפה, ושמש שלב הכנה ליצירתו הספרותית העצמאית של הרומאי. יישומם של ההערות הנ"ל לתרגומי עגנון יתבהר בפרק השלישי.

כל תרגום הוא אף פרוש. הוא מאחד בתוכו את השגו של המתרגם בסינחזה של כל הגורמים שיש להתחשב בהם בשעה שמתרגמים. כאילוטרציה אביא כאן נסיונות לתרגם בטויים שאפשר וקשה לתרגמם כל צרכם, אם בשל קצר המשיג או בשל עמק המושג. המלה תהו ובהו למשל תורגמה כדלהלן:

wüst und leer	-	לוותר
wirr und wüst	-	מנדלסון
öd' und wüst	-	צונץ
unklar und ungeschieden	-	הירש
bloss und bar	-	טור-סיני
Irrsal und Wirrsal	-	בובר רוזנצוויג

נראה לי שהמוצלח מכולם הוא התרגום האחרון הקובע צליל דומה לשתי המילים, דבר האפייני גם לבטוי המקורי העברי "תהו ובהו".

דוגמה נוספת; באותו פסוק הבטוי "והושך על פני ההום" תורגם כדלהלן:

und es war finster auf der Tiefe	לוֹתֵר:
und finster war's auf den Flutenden	מנדלזון:
und Finsternis auf der Fläche des Abgrundes	צונץ:
und Finsternis auf dem Gewoge	הירש:
und Dunkel lag über dem Grund	טור-סיני:
Finsternis über Urwirbels Antlitz	בובר-רוזנצוויג:

המילה "ההום" תורגמה כאן בששה אופנים. כל מתרגם חתר לרדת לעומק של מילה זו ולמשמעותה היסודית. לוֹתֵר ראה כאן את ממד העומק. צונץ מתקרב לשמוש המילה בימינו. בובר-רוזנצוויג משתמשים בקידומת UR (prefix) שבודאי איננה ביסודה של המילה המקורית, אך הם מנסים לתח לקורא בן ימינו את תחושת הבראשית המלווה את הבריאה. כמו כן בובר ורוזנצוויג מפרקים את הפסוק בכדי להעניק משקל יתר לאפלה הכבדה הרובצת על פני תהום. מאידך בובר ורוזנצוויג הם היהידים שמצאו לנכון לתרגם את המילה פני תהום להוציא את צונץ שתרגומו מבטא לא את המילה "תהום", אלא כאילו כתוב משטח תהום.

ראינו איפוא שכל מתרגם על ידי תרגומו פרש בצורה שונה לחלוטין את הפסוק המקורי ושיווה למקור פנים חדשות. על השאלה באיזו מידה מהווה תרגום כחבי עגנון פרשנות לכתביו אעמוד בפרק הבא.

פרק ב'

פרק זה יעסוק ברובו בבדיקתם של קטעים מתוך תרגומו הגרמני של שטיינשניידר ל"אורח נטה ללון", תוך העלאת בעיות שונות המתעוררות עם קריאת תרגום זה. יצויין מראש, שאין הכוונה להעמיד את המתרגם באור שלילי, גם אם לעתים קרובות תהא מסקנתו שלילית אודות טיב התרגומים. הנאים אובייקטיביים שבחלקם כבר הוזכרו בפרק א', מונעים את הווצרות התרגום המוצלח. סוף סוף שתי השפות עברית וגרמנית שונות לחלוטין בדרכי החשיבה ובדרכי ההבעה ומטבע הדברים שלעתיים התמונה הנתנת בשפה אחת נראית לאחד תרגום כבמראה עקומה. היצירה האמנותית אפשר והיא רגישה פי כמה להעברה משפה אל שפה וכל עוות דק המופיע עם תרגומה של היצירה פוגם במכלול היצירה. היצירה האמנותית מיוחדת בחד פעמיותה, וחד פעמיות זו של היצירה נובעתמן הצרף וההרכב הסגוליים לכל יצירה ויצירה, צרף והרכב שאין לו תהליף. משל הדבר לבנין, אשר הסטת אחת מאבניו עלולה למוטט את כל הבנין, ואף אין המבנה קורס תחתיו עד היסוד, הרי שהפגם הכללי הוא הרבה מעבר לחטונה של אבן אחת בבנין. וכך עולה לה ליצירה שלאחר תרגומה מונחת לפני הקורא יצירה "חדשה" דהיינו קורה לעתים די קרובות שהדמיון בין המקור לתרגום הוא מרוחק. גדולת המתרגם תבחן אם הצליח לצמצם מרחק זה או לא.

נפתח את הדיון על תרגומו הגרמני של שטיינשניידר ליצירה "אורח נטה ללון", בבדיקת תרגום שם הספר. מהו המטען שנושאות עמן המלים "אורח נטה ללון"? המלים לקוחות מטפר ירמיהו פרק י"ד 8: "מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכאורח נטה ללון". ברור שבקשר שבפסוק באות המלים "אורח נטה ללון" לבא ארעיות. (בדומה למלה גר שהיא התקבולת לזמוי "אורח נטה ללון") המתרגם העדיף את הבטוי התנ"כי כפי שהוא מופיע בירמיהו היינו "וכאורח נטה ללון" והשם שניתן לספר בגרמנית הוא Nur wie ein Gast zur Nacht אלא שבבדיקת טיבו של התרגום עלינו לזכור שהבטוי אורח בפיו של עגנון אינו זהה לבטוי בפיו של ירמיהו אלא לשמושה של מלה זו ע"י אנשי הגולה, ע"י אנשי העיריה היהודית. וכאן מצטרפת לבטוי תמונה שאינה מופיעה במקור בירמיהו; הלא האורח שנטה ללון אינו אלא ה"אורח" המוכר היטב בעיריה היהודית, שבשום פנים אינו זהה עם Gast, ותכונותיהם של האורח וה-Gast רחוקים עד למאוד. בנוסף יש להעיר שהבטוי "נטה ללון" הנו בטוי אדיומטי עברי שאין לו תמורה בשפה הגרמנית. בטוי ציורי זה אינו קשור עם העולם המודרני בו שליטה הטכניקה, המכוננית, המלון ההדור המצוי תדיר לשמוש של האורח. בקראנו את הבטוי "נטה ללון" אנו רואים לנגד עינינו את ההלך העיף הנוטה מדרכו בנסות היום ומחפש לו מקום לינה, מפני אימת הדרך. (חיות ולטמים). הבטוי "נטה ללון" סופן בחובו משלוותה של הבריאה בראשית דרכו של האדם. השמוש בנטוח רומנטי מעט, ברור לנו בהקשר לשיבת המספר לבוצץ'. המספר נראה לנו כאן כאורח פרובלמטי, הוא אורח בביתו לשעבר דהיינו הוא זר לבוצץ' ולעולמה בה במדה שהוא בן בית בעיר זו.

המספר מצוי כאן בטיטואציה דומה לזו המוכרת לנו בפרק "פנים חדשות". הפנים החדשות המופיעות בבית המדרש אינן אלא לאמיתו של דבר פנים ישנות המוכרות לנו היטב; מי לה לבוצץ', מודע מני כבר נאמן ומכובד כר' חיים? ובכן נתקלנו כאן באי-אפשרות לתרגם בטוי עברי תנ"כי. זוהי הטיטואציה המיוחדת של השפה העברית המעבירה בטויים לשוניים עתיקים לעברית החדשה, תהליך שאין לו דמיון בשפה אחרת.

בהמשך עיוננו נתעכב על הפרק הראשון והשני. הפרק הראשון קרוי בעברית באתי לעירי. בתרגום הגרמני בולטת מיד הוצאת המספר מן הכותרת והשמוש הסחמי בשמות עצם: *Ankunft in der Heimstadt*. המתרגם לא יכול היה לתרגם כלשונו אפשר מן הטעמים הבאים:

א. המתרגם רצה להמנע מלשים בראש הספר את המלה אני שכן כידוע הפעל בגרמנית אינו כולל כבעברית את הסיומת המצינת את הגוף.

ב. הבטוי העברי מופיע על רמת טגנון גבוהה. הצרוף העברי באתי לעירי מזכיר את הצרוף התנ"כי "באתי לגני" המופיע בשה"ש, ואלו התרגום הגרמני המלולי לא היה מעלה לקורא הגרמני את האסוציאציה הזו ומכאן הרמה הטגנונית הנמוכה אליה היה גולש תרגום מלולי.

אפשר וניתן להביא לטעונו אל תוא דמטייע מתוך העובדה שאת הפרק "יצאתי מעירי"

Ich verliess meine Stadt המופיע בסיום הספר תרגם המתרגם כלשונו:

משום ששני הגורמים שמנתי לעיל נעדרים (דהיינו אין המדובר כאן בשימת המלה אני בראש הספר, ואין בטוי יצאתי מעירי משום אסוציאציה תנ"כית).

המשפט הראשון מפגיש אותנו עם השוני העצום שבדרכי החשיבה שבשתי השפות. הבה נציג את שני המשפטים זו לעומת זה:

Am Tage vor dem Versöhnungsfest ערב יום הכפורים

stieg ich nach Mittag aus dem אחר הצות יצאתי מן

Schnellzug in den Personenzug הרכבת המהירה לרכבת הפשוטה

der in meine Heimstadt fährt שהולכת לעירי

התבוננות בתרגום מראה שהמלה ערב תורגמה *Tage*, המלה יום בבטוי יום הכפורים תורגמה ל- *Fest*, הצות תורגם *Mittag*. ובכן תשומת הלב מתרכזת מיד עם קריאת המשפט הראשון ותרגומו, לשוני בממדי הזמן הבא בתרגום. לכל שפה התיחסות משלה לזמן. הפיסת הזמן בעברית נראית פשוטה יותר. את שמו של הזמן המקודש ביותר (קונקסציה זמנית פנימית עבור כל אדם אשר בה כל השנה מרוכזת נגד עיניו) מביעים בדרך הפשוטה ביותר, יום כפור, יום ולא הג. (בדומה נתן לראות את התפיסה הפשוטה במושגי החלל בבטוי "הר-הבית" המציין את

המקום המקודש ביותר שאינו נקרא הר ההיכל או הר המקדש, אלא בפשטות הר-הבית). בולטת במיוחד בשפה העברית החכונה שאין לזמן חלוקה מפורשת, אלא הזמן מתחלק באופן כללי לעבר הווה ועתיד, ולא לכמה סוגי עבר או כמה סוגי בינוני. מושגי הזמן בעברית גם הם כלליים יותר כלמשל המלה ערב או הצוח המשרתים גם את היום וגם את הלילה. הפתיחה של הפרק השני ממירה בטוי זמן בתרגום. נאמר במשפט הראשון של הפרק השני "אנשי המלון קבלוני כאורה שבא שלא בזמנו" המשפט נחרגם כך:

Die Leute im Gasthof empfingen mich wie einen unerwünschten Gast

דהיינו הבטוי אורה שלא בזמנו הומר כאן לאורה בלתי רצוי וזוהי כמובן סטיה מן המקור. אך סטיה בלתי נמנעת.

להמשך הפרק יש להעיר כלליה שהמושגים הדתיים המתורגמים לגרמנית מופיעים באצטלה מוזרה עד למאד. למשל המלה טלית מופיע בתרגום כ-Gebetsmantel וספק אם תרגום זה מעיד על הבנת מושג הטלית ביהדות. עוד אשוב לבעיה זו של תרגומי מושגים יהודיים לגרמנית בהמשך.

ברצוני להתרכז בעקר סביב תרגום הפסקות שנראות לי המרכזיות:
" הלכתי לי אצל הנהר ועמדתי לי שם על הגשר כשם שהיה אבא זכרונו לברכה עושה בלילי יום הכפורים, שהיה עומד על הגשר שעל הנהר שריח המים מפשרים את הצמאון. ומביאים את האדם לידי תשובה, שהרי המים הללו שנראים לך עכשיו עדיין לא היו כאן קודם לכן ולא יהיו אחרי כן, כך יום זה שניתן לנו לשוב בו מעוונותינו עדיין לא היה בעולם ולא יהא עוד בעולם ואם אין אתה שב בו נמצאת מאבדו בלא כלום". (עמ' 11)

המשפט הזה מקשר את הנהר יוה"כ אבא והתשובה. הבה נשווה את המקור לתרגום בגרמנית. השוואה קפדנית תראה לנו מה אבד לנו חוץ תרגום.

Ich ging zum Fluss und stellte mich dort auf die Brücke, so wie früher mein seliger Vater sich in den Nächten des Versöhnungsfestes auf die Brücke über den Fluss zu stellen pflegte. Das Wasser mit seinem Duft mildert den Durst und bringt den Menschen zur Einkehr; denn das Wasser, das deinem Blick eben jetzt erscheint, war vorher nicht dort und wird nachher nicht dort sein, und so war auch dieser Tag, der uns zur Einkehr von unseren Sünden geschenkt ist, nicht vorher auf der Welt vorhanden und wird nachher nicht wiederkommen, und wenn du an ihm nicht zur Einkehr kommst, so hast du ihn im ganzen verloren, ohne jeglichen Gewinn. (p. 10)

התבוננות במקור מראה שוב שהמורגט פסוק כצורתו בדאי. המחבר חייב לשנות מן המקור, במקום שאין תחליף למקור. הבטוי העברי "הלכתי לי" (כפי שהוא במוש בבעברית החדשה) אינו יכול להתרגם כצורתו לגרמנית ולכן הוא מתורגם כאילו נכתב רק הלכתי *ich ging* ברור שהשומע יבין שבבטוי הלכתי לי סמוי טון פסיבי, והפטיביות מוכרת לנו היטב כאפינית לכתבי עגנון. "הלכתי לי" מוסר לנו טון של הליכה אוטומתית כביכול. הבטוי שמדתי לי בעברית סופן עמו נימה של בדידות כאילו העמידה היא לי לעצמי ולא לאחרים. כמובן שאין אפשרות לתרגם את הדרוש הזה לגרמנית ולכן תורגם הדבר *ich...stellte mich*. היינו העמדתי עצמי באופן שיהא כאן דמיון למשמעות המקורית.

בהמשך מוסיף שטיינשניידר מלים שאינן מצויות במשפט המקורי. במשפט המקורי

כתוב: "...כשם שהיה אבא ז"ל עושה בלילי יום"כ, שהיה עומד על הגשר שעל הנהר".

התרגום:

...so wie früher mein seliger Vater sich in den Nächten des
Versöhnungsfestes auf die Brücke über den Fluss zu stellen pflegte.

נוספו בתרגום המלים *früher* ו- *pflegte* ברור מדוע היה צריך להוסיף שתי מלים אלו. הבטויים העבריים המופיעים במקור "היה עושה" ו-"היה עומד" מציינים בעזרת המלה היה פעולות שנעשו בעבר אמנם, אך פעולות בעלות אופי מתמיד וחוזר.

בהמשך קראנו את התרגום אנו נדהמים בראותנו שהעברית העגנונית יוצרת רצף

היפוטקתי בתוך המשפט תוך שמוש באות הקטנה "ש" רצוף שבצורתו זה אין אפשרות לתרגמו

כלשונו. אות הקשור "ש" אינה מתרגמת באופן חד משמעי. ברור שתרגום הצרוף "שהיה עומד"

אינו זהה לתרגום המלה "שהרי". אע"פ שההיפוטקסה טבעית יותר לשפה הגרמנית מלשפה העברית,

הרי שדרך הצרוף של משפטים קצרים בזה אחר זה באמצעות האות "ש" היא אפינית לעברית.

אפשר לאמר שאצל עגנון מופיעות פרטקטות בלבוש היפוטקתי. הגבול בין זו החבור לבין האות

"ש" משושטש לעתים. למשל בדוגמה שלפנינו אין הבדל כה רב אם כתוב "שהרי המים הללו..."

או אם היה כתוב "והרי המים הללו..." בכל זאת נראה לי שטעה שטיינשניידר בהפרידו את

המשפט המקורי העברי הארוך ובשימו נקודה אחרי "שהיה עומד על הגשר שעל הנהר". הסיבה

היא זו: כבר ציינתי לעיל שהמשפט המקורי מקשר את הנהר (- מיט) אבא יום"כ ותשובה. אין

לנתק בין אלו כי כל אלו באים יחדיו לסמל את השלמות שהיתה בעבר. הפסקה הבאה מבטאת זאת:

" מים הולכים ומים באים, וכשם שבאים כך הולכים וריח טהרה עולה מהם.

דומה שמיום שעמדתי כאן עם אבא ז"ל לא נשתנה כאן כלום ולא ישתנה כאן

כלום עד סוף כל הדורות. באה כה של נערים ונערות וציגריות בפיהם וכו'" (עמ' 11)

Wasser kommt und Wasser geht, so wie es kommt, geht es wieder, und der Geruch der Reinheit steigt von dort empor seit der Zeit, wo ich dort mit meinem seligen Vater stand, hat sich dem Anscheine nach nichts verändert und mag sich auch bis an's Ende aller Generationen nichts verändern.

Es kam eine Schar Burschen und Mädchen mit Zigaretten im Mund....

המים החיים, הם טמל לחיי אדם שהולכים ובאים. זרם המים מטמן גם את הרציפות, וברור שהמספר העומד עתה במקומו של אביו ביוה"כ יום התשובה מחקש כביכול עם עולם השלמות בעבר ומזדהה אתו כביכול. "דומה מיום שעמדהי כאן עם אבא ז"ל לא נשתנה כלום ולא ישתנה כלום עד סוף כל הדורות".

יש לציין שנופך מוסקליות מחלווה לשכשוך המים: "מים הולכים ומים באים וכשם שבאים כן הם הולכים וריח שהרה עולה מהם". הזרימה האטית מבוטאת כאן באמצעות החזרה על האות מ"ם, אות אשר שמה קשור במלה מים. כמובן שכל זה אינו ניתן להתרגם ובלית בריכה יש לוותר על כך.

שני דברים יש להעיר בקשר למקור ולתרגומו.

א. חבל שהמתרגם לא נשאר נאמן למקור הפותח במלה "נדמה" וכך הופך הפעל לשם עצם

dem Anscheine nach

ב. במקור מקושר בכוונה בין המשפט "דומה...." שלא נשתנה כאן כלום ולא ישתנה כאן עד סוף כל הדורות" עם המשפט "באה כת של נערים ונערות".

המטרה היא ליצור אשליה של שלמות וממנה להביא לידי שבר. מעניין שהתרגום הגרמני פסח על עובדה זו, והמתרגם הילק כנראה לפי תומו את תאור השלמות ותאור השבר לשתי פסקות וכך כמובן שהחטיא את כוונתו של עגנון. הטכניקה הזאת של "שלמות" ושבר משולבים זה בזה אפיינית לעגנון וכאן גלה המתרגם חסר הבנה. הרי כל ההמשך מנסה להראות לנו "בשלוכם" את הנגוד שבין קדושת היום וגסות הנער. אולי ניתן לאמר שדווקא בפסקה שלפנינו אפשר למצוא את הנגוד "המאוחה" הזה במלה "שבים". כאן בפסקה שלפנינו באה מלה זו בהוראות הפוכות.

פעם כמובן השבים בהשובה ופעם בהקשר העוברים ושבים. כמובן שהמלים

ו- Büsser אינן מביעות את ה"שוני- שבזהות" הגנוז במלה שבים.

Passanten

הזמן מקבל את משמעותו כפונקציה של המעשים הנעשים בו. האומר אין לי זמן פרושו שמעשה מסוים טורד אותו כרגע ודוחה כל אפשרות עשייה אחרת. מתוך הנחה זו של מתן המשמעות לזמן בהקשר עם הנעשה בו, ברור שאם לא נעשה דבר מתברר והולך שהזמן בוזבז, או בנסוה אחר המשמעות המלאה של הזמן לא נחמלאה, ולא הענק לזמן מלוא משמעותו. המעשים הבלתי נעשים של הדמויות הפסיביות של עגנון מחטיאים את תפקיד הזמן. אירוניה קלה מלווה את התהליך הזה. אך לעתים מהולה אירוניה זו בעצבות דקה. למשל תאנר דמות ד" חיים בפרק 28 עמ' 148. התאנר האירוני לפני המלחמה והטרגיות לאחריה כשנהפך עליו הגלגל. רק השומע עברית יחוש באירוניה הדקה שיוצרת לה השפה, בתאנר הימים הטובים. לדוגמה המשפט: "היה ר' חיים יושב ולומד תורה מעשר ומפלפל עם חכמי הדור וקוטף לו זמן להעלות חדושו על הנייר".

התרגום:

Rabbi Chajim sitzt und lernt als wohlhabender Mann im Gesetz, disputiert mit den Gelehrten des Ortes, nimmt sich Zeit, seine Neuauslegungen niederzuschreiben.

התרגום שפינשניידר עמ' 159.

הבטוי קוטף לו זמן אינו nimmt sich Zeit

הבטוי קוטף לו זמן ררוי אירוניה דקיקה. קוטף פרושו כקוטף פרה היינו לשעשוע. הזמן לכתיבת חדוש צריך להיות יקר כיאות למעשה הרציני, אולם אם החדוש הוא רק מעשה היצוני הרי שכתבתו מלווה באירוניה. ואולם ר' חיים אינו אוביקט לירית היצוני האירוניה בזעם ושצף; ההפך הוא הנכון עם כל האירוניה הוא דווקא אוביקט לכסופים לדמויותיה הנעלות של שבוש של אהמול בשלוותה ובשלמותה והשתיקה שירדה עליו מגדילה שבעהיים את היגון המלווה עולם שחרב.

ספק הוא גם אם הקורא הגרמני ימצא בתרגום לועזי את האירוניה הטמונה בתאנר סוג היהודים שמקום המזרה אצלם קובע. כ"כ ספק אם קורא זה יבין את האירוניה והסמליות שבמסופר אודות הצטרפותו של המספר אל ר' שלמה ודניאל בה'. שם אומר המחבר כשהוא מתלווה לשני עולמות אלו "הלכתי עמהם אף על פי שידעתי את הדרך מעצמי" (עמ' 24)

Obwohl ich den Weg selbst kannte, ging ich mit.

הצטרפות פסיבית שאינה אלא למעשה הגרות. המרחק בין המספר למסופר שבמקרה זה אינו אלא המרחק שבין המספר לעצמו יוצר רשם התדיר למדי בכחבי עגנון - כאילו מהלכים בשני מישורים, המשורר התמים של המסופר, ומשורר חשוך נוסף בו מצניע המספר את נימתו שמעבר לכתוב. כלום יוכל הקורא הזר לעולמה של היהדות ל³בין את האירוניה הזו? האם אירוניה זו מתרגמת" אף היא עבורו?

יש ונדמה לעתים שמעבר לכל ספק הוא כי קטעים המיוחדים באירוניה נוטה לא יוכלו להתרגם ולא יובנו בשום פנים למי שאינו ספוג אורה יהודית.

לדוגמה עמ' 95.

"מעשה פעם אחת בליל שבת עבר (אבא) לפני החבה ואמר ושמרו בני ישראל את השבת הכו רב הצבור על השלחן ושחקו אותו בנזיפה, ששתי שבתות קודם לכן נצחו הפרושים את החסידים והנהיגו שלא לאמר ושמרו משום הפסק וכעס אבא על השבת".

"Es geschah einmal, dass er am Sabbatvorabend vorbetete und sagte: und es hielten die Kinder Israels den Sabbat. Die Mehrzahl der Gemeinde klopfte auf ihre Tische und brachte ihn mit ihrem Tadel zum Schweigen, denn am Sabbat zweier Wochen vorher hatten die Gegner des Chassidismus die Chassidim besiegt und durchgesetzt, dass "und es hielten..." nicht gebetet wurde; der Vater war den ganzen Sabbat lang erbost. (p. 101)

המתרגם לא טרח לנסות לתרגם את המלים "משום הפסק" שהם הנמוק למחלוקת אם לאמר "ושמרו" או לא לאמרו. כ"כ שפת התרגום אינה יכולה לקלוט בשום פנים את המושגים היהודיים הללו, ומה שגוי עלול לדמות לעצמו בשעת קריאת פסקה מעין זו עלול להיות משופע באי הבנות מבדחות.

לא הסרות גם אי הבנות אצל שטינשניידר עצמו. כך למשל מופיע בתאורו של "אדם חדש" (עמ' 253) הקטע שבו אומר המספר לאדם החדש "הכסופים הללו שאנו נכספים יביאו אותנו לקבל את התורה שניה". שטינשניידר בתרגום (עמ' 273) כותב:

Dieses Sehnen, von dem wir ergriffen sind, wird uns zur zweiten Lehre bringen.

בתרגום משמע כאילו נקבל את התורה השניה ולא את התורה שניה, דהיינו שניה. ההמשך מוכיח שהמתרגם טעה ושהכוונה לאותה תורה "זאת התורה הנצחית שאינה נחלפת לעולם לא במסיבות הזמן ולא בחלופי העתים".

קיימים גם מספר דברים שאינם יכולים להיות נהירים לקורא בשפה הגרמנית. זוהי פרשת האסוציאציות. למשל המלה בית המופיעה אצל עגנון אותם מקומות שבהם יש להבינה על כל רבדיה גושרת אל התנ"ך. או ספור כמו עדו ועינם איך להבינו בלעדי אסוציאציות הבאות מתוך ספר קהלת. ספור "הנרות" (עד הנה עמ' 117) מביא את הבטוי "נהרים" והכוונה היא לאור כמו בבטוי נהורא מעליה. הבטוי נאמר בשפת סגי נהור, כפי שנאמר שם. ואולם איך בשפה הגרמנית למשל שום תהליך לשוני זהה לזה הקרוי בעברית שפת סגי נהור. מן הסתם עצינות הנפש המלווה את בטויי לשון סגי נהור אינה הולמת את ה"כנות הגרמנית" (Deutsche Aufrichtigkeit).

על הקורא הגרמני יקשה להבין את דרך הפלפול הרגיל אבל עגנון. אפשר וזה אחד המכשולים המרכזיים העלולים להביא את הקורא הגרמני לידי שעמום, שכן אין הוא מסוגל להבין ההתחכמות כביכול של היהודי, למשל בפרק 67. "הרחוב שדרתי בו בילדותי" שואל הרבי את הילד, מה טיבו של בחור לשחק בכדור? "אם רוצה אתה בכדור למה זרקת אותו, ואם זרקת אותו למה אתה רץ אחריו, אלא שיצרך הרע משיאך לרוץ אחריו, אם כן אל תשמע לו" (עמ' 384).

Was kann das für ein Jüngling sein, der Ball spielt? Willst du den Ball, wozu wirfst du ihn fort? Und wirfst du ihn fort, was läufst du ihm nach? Allein der böse Trieb in dir verleitet dich, ihm nachzulaufen, drum höre nicht auf ihn. (p. 412)

הרבי שואל על דרך הפלפול (כדרך שלעתים קרובות בכתבי עגנון שם הוא בפיהם של רבנים פלפול של חולין) שואל את הנער שאלה פשוטה. בלבושה הגרמנית מופיעה שאלה זו בצורה שאפשר לכנותה בנאלית. הקורא העברי המבין מיד את הקשר בין המלים השיאך, יצר הרע, לא תשמע לו (המטית, והמטית הקדמוני הוא הנחש).

לקורא ידוע שהילד הפטיק לשחק בכדור של בנות, משחק שיש בו המית נפש כדבריו, משוגע בתנוקת שרצה אחריו, ודברי הרב שכביכול הפטיקוהו מלשחק בכדור אינם אלא השקלא וטריא הפנימיים של הילד.

אם נתבונן בטפורי עגנון המחפשים את האחדות האבודה בשים לב להווית האור הקמאית כפי שהיא מתוארת בספר ימים נוראים ב"זכרון בספר" נבין שכדי להגיע להבנת יצירות עגנון עלינו להעמיד נגד עינינו את המושג הקדושה היהודית כפי שהוא בא לכלל גילום מרוכז בתאור הפיוטי הנעלה בזכרון בספר. רק לנוכח חווית השלמות בימי הילדות ניתן להבין את השבר הנורא שמהווה העכשיו. ואולם לקורא שאינו יהודי מה נהיר לו מחווית הקדושה כפי שהיא מיוחדת עבור היהודי?

לדוגמא היום הקדוש ביותר עבור היהודי בא לידי בטוי בצום המלא הנגזר על היהודי. הצום מסמל את הענוי את ההכנעה בפני בורא עולם. הפרוטסטנט אינו מכיר צום כלל ואילו הקתולי מבין בצום את אסור אכילת בשר וחמאה, וכ"כ אסור שתית יין.

מכאן שהמתרגם הופך לעתים לפרשן בנסותו לתת מושג כלשהו מן העולם היהודי עבור הקורא הגרמני. חלק מן המושגים היהודיים הדורשים פרוש ארוך מובא במרוכז בסוף הספר, אלא שלעתים אינם מעידים על הבנה מעמיקה של המתרגם.

למשל:

"Mesusa" hebräisch: "Türpfosten"; eine am Türrahmen angebrachte längliche Kapsel, die eine Pergamentrolle mit zwei kurzen Abschnitten aus dem 5. Buch Moses enthält.

כאן בולט לעין כל שהמחרגם נותן רק אספקט אחד של המזוזה והוא האספקט החיצוני. לכן הוא מסביר קודם כל את הנראה לעין ה- Kapsele ואח"כ רק את ה- Pergamentrolle ללא הסבר עקרוני של טיבה וסיבתה של מצווה זו או לפחות מתן הסבר כללי על הכתוב בתוך המזוזה.

הפרשנות המכוונת מראש עבור קהל מטוים מביאה גם לידי שטוש בתרגום תפילה מנחה כ- Vespergebet, ובאופן קיצוני לסלוף משג כמו שופר שבהגדרה שבוע' 481 בתרגום נאמר שהשופר מסמל את קול הא"ל, דבר שהוא זר ליהדות ולא מצאנו שום פרשן שיפרש כך.

השמוש במלה Kapsel חוזר שוב בהגדרת התפילין המוגדרים (עמ' 482) בתוך Gebetskapsel שוב בהגדרה חיצונית ללא כל נסיון להתייחס לתוכן הכתוב בה. ואפשר שהמלה Kapsel היא מלת קסם שאפשר לפתור בה את קשיי הסברתם של מושגי היהדות. בהסברים מעין אלו מרדד המתרגם את הקדושה ונותן לה פרוש חילוני. על הורדתה של הקדושה למדרגת חולין קובל עגנון עצמו. "לא טוב עשו מסדירי ספורי המקרא סדורם בפני עצמם מפני שהפקיעום מקדושתן ועשאום חולין" (עמ' 144).

עגנון ממשיך ותוהה מה זה קדושה? וכאן בא בעמ' 144 "פשוטה של זו רוממות של מעלה רוחנית עליונה שאין כל לשון יכולה לפרש". ואם אין כל לשון יכולה לפרש קדושה זו מה היא הרי שניתן רק להצביע על יישומה של מלה זו ולפיו לתהות על משמעות המלה. וכך בדרך האפיינית למדרש מנטים על סמך הדברים שנאמר בהם שהם קדושים למצוא מהו הקדוש. ברור שביסוד הקדושה של כל העצמים מונחת האצלה מקדושתו של הבורא כמו שאמר עגנון במפורש "ממעלה רוחנית עליונה זו נאצלו כמה עצמים שנאצל עליהם מקדושתו כגון ישראל וכו'" דהיינו מקור ההקדשה הוא אלוקי ולכן גם אין לשון יכולה לפרשו.

שטיינשניידר טעה כאן בתרגומו את הפסקה הנ"ל, והמשפט שצוטט זה עתה חורגם כך שאין למשפט כל משמעות.

An dieser höchsten geistigen Tugend wurde eine Anzahl von Körpern beteiligt, denen etwas von ihrer Heiligkeit zugeteilt wurde; zum Beispiel Israel etc.

(תרגום עמ' 154)

שֵׁם לַב ihrer במקום Seiner.

כ"כ המשפט "כי קדוש אני" המופיע באותו קטע מתורגם ע"י המתרגם

"Denn ich bin der Heilige"

שפרושו "כי אני הוא הקדוש" ולאמיתו של התרגום המוצלח כמו זה של בובר ורוזנצוויג

אומר: Denn heilig bin Ich

דוגמא נוספת של תרגום רשלני:

שם הפרק מספר 62 הוא בהקיץ או בחלום.

והתרגום: Im Wachen und im Traum

דוגמאות נוספות לתרגום רשלני:

"החמה מאירה כל הימים והלילות חמים ונאים". (עמ' 252 במקור).

"Die Sonne scheint nun alle Tage, Nächte sind warm und schön"

(תרגום עמ' 278)

בתרגום בולטים השמטות וו החיבור וה"א הידיעה לפני המלה לילות, וע"י כך נוצר משפט חסר משמעות.

כ"כ "שהרי אותו אדם יש לו אשה וילדים" (עמ' 255)

"denn man besitzt ja Frau und Kinder" (עמ' 279)

השמוש במלה besitzt במקום hat אינו הולם את המקור וע"י כך המשמעות הופכת מחוספסת יותר.

לשם סכום ברצוני להצביע על יחודו של שטיינשניידר בנקודה מכרעת באשר לפיסוק.

כידוע נמנע עגנון מלהכניס את הדבור הישיר במרכאות. ומכאן שהשיחות המתנהלות במהלך הספורים מופיעות בהמשך רצוף לטקסט האחורי. שטיינשניידר "תיקן את הדבר" וכל דבור של אחד הדמויות מופיע אצלו במרכאות.

בקשר לתרגום שירתו של עגנון ניתן לאמר שהתרגום הצליח שכן באותה מדה שבמקור השירים הם בלתי נסבלים עבור בן ימינו, כן גם בתרגום הם פתטיים מדי עד כדי רתיעה כמו למשל "אהבה נאמנה עד שאולה".

"Treue Lieb' bis an's bittere Ende

לסיום פרק זה יאמר. אפשר והדגמות בודדות אלו שהבאתי לא מיצו את כלל מלאכת תרגומו של שטיינשניידר. הם נועדו להצביע על אי אלו לקויים בתרגומו כשם שאין להסתיר גם שחלק נכבד תורגם בצורה שאפשר ואין לא ידו של המתרגם אחר להצליח יותר בתרגומו בשל המגבלות ההכרחיות שהבדל השפות יוצר.

פרק ג

ור"ק זה יעסוק בבדיקת התרגומים נוספים של כתבי עגנון, לאחר שהפרק הקודם הוקדש ברובו לבדיקת "אורח נטה ללון". ואכן בדיקת שאר התרגומים מעלה מספר השגות אודות אפשרויות התרגום של כתבי עגנון. אנטה לסקור כאן מספר תרגומים תוך נסיון לקבוע עמדה לגבי טיב התרגומים והצלחת המורגמים. ניתן לאמר לגבי הספורים הללו, שבהשוואה עם "אורח נטה ללון" הינם קצרי יריעה, שרובם תורגמו בהצלחה. ההשג העקרי של תרגומים אלו מתבטא באפשרות הקריאה השוטפת של הספורים הללו. דבר זה מטעה במיוחד את הקורא שאינו יודע את שפת המקור בהשאירו אחריו רשם של הצלחה ספרותית. ואולם לקורא אשר המקור נהיר לו בולטת מיד התהום המפרידה בין מקור לתרגום. השגם של התרגומים של הספורים הללו בא גם כתוצאה מהעובדה שלתרגומו של ספור קטן הקף נדרש מאמץ קטן יותר מאשר לתרגומו של ספור רחב יריעה. יוגד מראש שעל אף הצלחתם היחסית של תרגומי הספורים הקצרים עדיין לוקים הם בחסר, מעל לכל בשל הזכות האופפת את התרגום בהשוואה עם המקור. שלא מדעת חש הקורא המעיין במקור ולאחריו בתרגומו, במעין סילוף דק של המשמעויות השונות האצורות במקור. הצליל תבוקע מן התרגום הוא מזויף קמעא. אגב מכאן שההצעות לתרגם בעזרת מחשבים אלקטרוניים, הצעות שהינן כיום באפנה, הן הצעות סרק שהרי אם המתרגם המצליח ביותר אינו מטוגל להעביר את המקור על מלא משמעויותיו, אל התרגום, הרי שהמכונה המשוכללת ביותר ודאי שלא.

נעבור עתה ונעיין במספר תרגומים. נחום גלצר ניסה לתת לנו את הספור המלבב

"המטפחת" בלבוש גרמני, תרגום המצוי בקבץ התרגומים הקטן

"In der Gemeinschaft der Frommen"

הדבר הכולט בתרגום זה הוא הנסיון של המתרגם להקנות ארך אחיד לכל פרקי הספור. קשה להניח כאן מן הסתם שהמתרגם ראה פגם אסטטי חיצוני בלבד הנוצר כתוצאה מהצגת פרקים בעלי ארך שונה בפני הקורא, אם כי אפשר והיה זה נמוק צדדי. ואולם המניע העיקרי נוגע למהותם הספרותית של הפרקים שלובדו והיו לאחד. המתרגם ניסה למזג את כל אותם פרקים שנראו לו כבעלי נושא משותף לדוגמא שני הפרקים הראשונים של הספור ניתנים בתרגום בפרק אחד משום ששניהם מתארים את המתרחש בלשקוביץ. תהא הטבה לאחודם של הפרקים אשר תהא, א"י אחוד שני הפזיקים הראשונים החטיא המתרגם את כוונת המחבר.

הרי הפרק הראשון הוא בעל משקל ייצוגי לכל הספור. הוא מקפל בתוכו כביכול את גליציה

כולה; כ"כ המלים המנהות לשקוביץ ולצידה סוחר סתורה פרקמטיה, מצביעות על המניע הראשוני

להשתלשלות כל הספור.

דהיינו הפרק הראשון הנו פרק מבוא לכל הספור, המתאר את הרקע מבלי להכנס עדיין לפרטי ההתרחשויות. על כן אין לקשור פרק זה לבא אחריו.

המקרה השני בו איחד גלצר את פרקי המקור מצוי בפרקים 5,6,7 שבמקור אשר היו לאחד בתרגום. (פרק 3) שוב נוכל לשער בודאות די מרובה שהמניע של גלצר נובע מן העובדה שכל הפרקים הללו הינם פרקי הקדמה להצגתה של המתנה אותה הביא אבא מן היריד. דהיינו אנו נתקלים כאן בטכניקה הספורית הידועה של הגברת הסקרנות ע"י השהיית האוביקט המרכזי שבספור מאחורי מסך אי הידיעה פרק זמן מרבי. במקרה זה אחרים של הפרקים פוגם, משום שכאן ודאי שהמחבר רצה בהפרדתם של הפרקים מאחר ושארף להסתיר את המתנה הנכספת משך שלושה פרקים שלמיט למען הוסף נופך דרמטי יותר לספור.

תרגום נוסף אשר מן הראוי להתעכב עליו הוא תרגומו של טוביה ריבנר אשר תרגם את "שבועת אמונים". נראה לי שתרגום זה מותיר אחריו רשם מוצלח יותר, מזה אשר הותיר אחריו תרגומו של שטיינשניידר ל"אורח נטה ללון". הסבות לכך תלויות לפי דעתי בגורמים הבאים.

(א) הקפו של הספור אף בתרגום אינו עולה בהרבה על מאה עמודים.

(ב) אופיו של הספר והטפירה התרבותית אותה הוא מדובב שונים לחלוטין מהאופי והטפירה התרבותית אשר לתוכם אנו נקלעים עם קריאת "אורח נטה ללון". אם גם ההתרחשות הספורית ב"שבועת אמונים" מצויה ביפו יפת הימים, ולעומת זאת באורח נטה ללון מובילים אותנו גלגליה המרושלים של הרכבת לשבוש הגליצאית, בכ"ז גלוי לעין כל ש"אורח נטה ללון" צומח מתוך העולם היהודי בעוד ש"שבועת אמונים" מדובב את הפרובלמות החברתיות - וכתוצאה מכך גם הרוחניות - של אוסטריה המרכז אירופאית. ברור איפוא שהלבוש הגרמני אינו זר לחלוטין לספור שעולמו הרוחני יונק מתרבות דוברת גרמנית. על קשרי הגומלין בין שפה ותרבות התעכבתי כזכור בפרק הראשון.

(ג) הפשטות הלשונית אליה הגיע עגנון בספור "שבועת אמונים" אפשר ואין לה את ורע בשאר ספוריו. מכל מקום בהשוואה לספר "אורח נטה ללון" אין ספק שלשונו הספרותית של הספור "שבועת אמונים" פשוטה יותר מהשפה העגנונית של "אורח נטה ללון". לפשטות הסגנונית קדם רב אף בתרגום. הסגנון הפרטקטי מדובב כאילו, את האמת הפשוטה האחרונה, כאילו לאחר נסיונות סגנוניים אין ספור בהתנסויות מסורבלות ומעוקלות ניצב המחבר כמנצח עם הסגנון הפשוט והנהיר. וכאן עלינו לזכור שבסכומו של דבר קל יותר לתרגום את הסגנון הפשוט מאשר את הסגנון המסורבל.

הצלחתו של המתרגם של "שבועת אמונים" היא תוצאה ישירה של הגורמים הנ"ל, כשהנתונים האוביקטיביים מאפשרים קרקע נוחה יותר לתרגום עבור המתרגם. ואולם קיימים גם השגים אישיים של ריבנר שהנם תוצאה של בחירה כשרונית יותר של מלים וצורות לשון ההולמים יותר את המקור. כ"כ יודע ריבנר גם לותר על תרגום במקום שהדבר הוא בלתי אפשרי. וכ"כ יודע הוא להעריך

כיאות את המשקל הייצוגי הנודע לשמות עצם פרטיים בעלי משמעות מקיפה. לדוגמא המלה "ארץ-
ישראל". נשווה נא את תרגומו של מושג זה ע"י שני המתרגמים שטינשניידר וריבנר.

"עחידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה לארץ שייקבעו בארץ ישראל".

(אורח נטה ללון עמ' 440)

"Bethäuser und Lehrhäuser, die ausser Landes sind, werden in Zukunft im Lande Israel
ihren festen Sitz haben"

(שטרנשניידר, תרגום עמ' 471)

"אחרי שסיים יעקב רכניץ חוק למודיו והכחך בכתר דוקטור נצטרף לשיירא אחת שעלתה לסייר
אח ארץ ישראל"

(שבועת אמונים עד הנה עמ' רי"ו).

"Jaakow Rechnitz hatte seine Studienzeit beendet und war zum Doktor promoviert worden,
da gesellte er sich einer Gruppe zu, die nach Eretz-Israel fuhr"

(ריבנר תרגום עמ' 5)

שני המתרגמים העריכו כדבעי את העובדה הידועה שנוסחה כבר ע"י חז"ל ש"המתרגם פסוק בצורתו
בדאי" ומכאן השינויים מן המקור שבמבנה המשפטים המתורגמים. ואולם ריבנר הבין שאת המלים
ארץ ישראל אין אפשרות לתרגם לשום שפה אחרת בהיותן רוויות משמעויות עמוקות ובמיוחד בהיותם
שם עצם פרטי, המצייך משג גאוגרפי בעל משמעות עמוקה ביותר לעם היהודי, כך שמן הנמנע הוא
לתרגם את המלים "ארץ-ישראל". שטינשניידר לעומתו דווקא במשפט רווי משמעויות אידאיות
יהודיות מתרגם את הצירוף "ארץ-ישראל" בתור "Land-Israel" ובכך מתווסף למשפט
המתורגם נופך של זרות משנה.

כ"כ השכיל ריבנר להשמיט חלקי משפט שאינם נחזקים לתרגום. בעמ' רי"ז "עד-הנה"

בפרק הראשון של "שבועת אמונים" מופיע המשפט: "יש שם תלמיד חכם מתלוצץ הוא על
בעל המילון שטעה בפרוש המלות וקרא למרקחת של פרות ריבה. את המלים האחרונות השמיט ריבנר
בליח ברירה לתרגמן כדבעי.

"Gibt es da einen Schriftgelehrten, macht er sich lustig über den Verfasser eines
Wörterbuchs, welcher die Worte durcheinander brachte"

(שבועת אמונים, תרגום עמ' 7)

אשתדל עתה להראות שבחפוש אחר צורות לשון ההולמות יותר את המקור ריבנר יותר קולע.

לשם כך מענין מהשוות את הצורה העגנונית הטפוסיית "הלך למקום שהלך" "נתעסק במה שנתעסק" ודומיהם. שטינשניידר מחרגם את הצורה הלשונית הזו באופן שונה מאשר תרגומו של ריבנר.

"הלך למקום שהלך ונתעסק במה שנתעסק"

(אורח נטה ללון עמ' 302)

"ging er, wohin er ging und trieb, was er da trieb."

(שטינשניידר, תרגום עמ' 325)

לעומת זאת:

"מקצתם לעסו מה שלעסו"

(שבועת אמונים, עד הנה עמ' ר"ג)

"Ein Teil kaute, was er eben kaute"
(תרגום, עמ' 47)

או: "וכתב מה שכתב"

(שבועת אמונים, עד הנה עמ' רנ"א)

"und schrieb, was er eben schrieb"
(תרגום עמ' 47)

נראה לי שתרגומו של ריבנר קולע יותר. שכן אם נתבונן אל נכון נראה שהסתמיות שבבטוי

העברי מועברת על ידי השמוש במלה "eben" בתרגום, ואפשר והיה הדבר מוצלח יותר אילו

גכתב "grad eben". בנוגע לתרגומו של שטינשניידר מחעורר ספק נוסף: כלום תורגמה

המלה נתעסק אל נכון ע"י המלה "trieb"? או שמא יש כאן לקוי שכן לפעל "treiben" מתלווה האסוציאציה של דחיפה ונגישה.

ברצוני להתעכב עתה על בעיית הרמה הסגנונית אליה יש לתרגם את כתבי עגנון. ותחילה

ברצוני להתייחס לתרגומי הספר "בלבב ימים" לנגד עיני מצוי התרגום הגרמני של שטינשניידר,

ולעומתו תרגומו האנגלי של I.M. Lask שיצא בשנת 1948 בהוצאת שוקן נוי-יורק ומצוי

עתה גם בהוצאת אנגלית. הבח נעייך בתרגומים ונשווה אותה זה לעומת זה. למשל המשפט הפותח:

"קודם שעלו חסידים הראשונים לארץ-ישראל נתגלגל לבית מדרשם אדם אחד והנני שמו"

(אלו ואלו עמ' תפ"ה)

התרגום הגרמני:

"Ehe die ersten Chassidim ins Land-Israel hinaufzogen, hatte sich in ihrem Lehrhaus ein Mann mit Namen Chananja eingefunden"

(Im Herzen der Meere, Manesse Verlag, 1966, Seite 9)

התרגום האנגלי:

"Just before the first of the chassidim went up to the Land of Israel, a certain man named Hananiah found his way to their house of studies"

(In the heart of the Seas, Victor Gollancz Ltd. London 1967, page 9)

התרגום הגרמני לכאורה מדייק יותר בפתיחת המשפט. המלה הפותחת just בתרגום האנגלי איננה מצויה במקור. כ"כ בולט לעין הטרחה שטרחו המתרגמים בכדי למצוא בלטי הולם לצרוף הלשוני: "נתגלגל לבית מדרשם". ואולם הדבר המכריע בהשוואתם של שני התרגומים זה לעומת זה הוא זה: הרמה הסגנונית אליה תורגם המשפט/המקורי איננה זהה בשני התרגומים. התרגום הגרמני הוא בעל רמה סגנונית גבוהה יותר מהתרגום האנגלי.

לדוגמא המלה "עלו" במקור מתורגמת בגרמנית "hinaufzogen" ואילו באנגלית בפשטות "went up". או למשל במשפט השני מופיע: "בגדיו היו קרועים" בגרמנית התרגום

"Die Bekleidung, die er trug, war zerrissen."

באנגלית לעומת זאת

"His clothes were torn".

ההבדל ברמה הסגנונית נראה בעליל. הפשטות הסגנונית באנגלית לעומת הסגנון הגבוה יחסית בתרגום הגרמני. דוגמאות נוספות במספר מרובה ניתן להביא לשם הוכחת הטענה שהסכרת.

השאלה הנשאלת היא איזה משני התרגומים מוצלח יותר? נראה לי שאין לטפל בבעיה זו מבלי להתייחס לדבריו של חיים רביץ ב"יובל-שי" עמ' 22 בהם מנסה הוא להוכיח שסגנונו של עגנון מקורו בספורי העם האידישאים ולכן ניתןם ספורים אלו לתרגום מוצלח לרבה הסגנוני הפשוט בשאר השפות. לטענה זו יש אחיזה לדעתי בבואנו לדון בספור "בלב-ימים" דווקא, משום שחופפת על ספור זה

אז יורה הספור העממי החסידי, ומשום שהנימה האידישאית נשמעת עדיין מאחורי כל משפט במקור. ומכאן נראה לי שהתרגום האנגלי מוצלח יותר במוסרו את הספור בסוף עממי יותר כשלעומתו התרגום הגרמני החטיא את המטרה. לאור הטענות הנ"ל יובן לנו עתה מדוע בחר המתרגם האנגלי במלה *just* כמלה פותחת לספור. המתרגם שאף לתת גוון שגרתי פשוט ובלתי יומרני לספורו כבר החל מהמלה הראשונה. כ"כ נבין עתה את הטבה שהמלה "נחגלגל" אשר בצרוף "נחגלגל לבית מדרשם" מופיעה בתרגום בחור "found his way".

שלא כטרבול הגרמני המצוטט לעיל.

ניתן אפוא לאמר שהתרגום הגרמני ניצב כאן במעין חסר פרופורציה כלפי המקור. דבר זה

מזכיר את הטעון שהזכר כבר בפרק הקודם כנגד שטינשניידר בתרגום "אורח נטה ללון". שם הצבעתי על כך בהקשר לתרגומם של מושגים מהחום עולמה של היהדות הנראים כמראה עקומה לאחר התרגום, שלא באשמת קשיי העברה משפה אל שפה בלבד, אלא גם כתוצאה מבחירה בלתי מוצלחת.

בספור שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו בפרק ל"ז מופיע פלפול ארוך שקשה לתרגמו:

"בהלכות יסודי התורה פרק שביעי אומר הרמב"ם ז"ל, איך הנבואה חלה, אלא על חכם גדול בתורה גבור במדותיו. בקשה הכסף משנה, למה לא כתב הרמב"ם שיהא גדול בכח ועשיר ועניו כדעת ר' יונתן במסכת נדרים דף פ"ז. מוסיף על הכסף משנה הקשה בעל לחם משנה למה לא השב הרמב"ם מה שאיתא בפרק המצניע דף פ"ד, שאין השכונה שורה אלא על חכם ועשיר ועניו ובעל קומה, אלא מקום הניחו לנו רבונו ליישב את הרמב"ם.

ובתרגום

"In den "Fundamenten der Thora" im siebenten Abschnitt sagt Maimonides sein Andenken sei zum Segen: "Nur auf einem sehr Weisen in der Lehre und einem Helden in Tugenden ruht die Prophetie". Nun stellt das Werk "Nochmals Silber" die Frage: "Weshalb hat Maimonides nicht geschrieben, dass er gross an Kräften, reich, doch bescheiden sein müsse, der Anschauung Rabbi Jonathans (in dem Traktat "Gelübde" Blatt 87) gemäss?"

Zusätzlich zu der des "Nochmals Silber" stellte der Verfasser des "Nochmals Brot" die Frage: "Weswegen war Maimonides nicht der Meinung, die im Abschnitt Einer, der beiseite legt, Blatt 84 angeführt steht, dass G'ttes Glorie

nur in einem weisen, reichen, doch bescheidenen Manne von hoher Statur wohnen würde?" Unsere Weisen haben uns jedoch Raum gelassen, mit Maimonides ins Reine zu kommen."

בבואנו לדון בבעיית הרמה הסגנונית שאליה יש לחרגם קטע פלפולי מעין זה שהובא כאן אנו נחקלים מיד בתופעה חסר הפרופורציה שבין המקור לחרגום הנראים בעליל ע"י החרגום הלקוי, החרגום הוא מוגזם. למשל:

"Fundamente der Thora"	"הלכות יסודי התורה"
"Nochmals Silber"	"כסף משנה"
"Nochmals Brot"	"להם משנה"
"Traktat Gelfüße"	"מטכת נקרים"
"Abschnitt Einer der beiseite legt"	"פרק המצניע"

בדומה חרגם שטינשניידר בפרק ל"ח את השם "יורה דעה" בחור "Zeiger des Wissens" באשר לפסקה הנ"ל יתכן ובכדי להגיע לכבוד הסגנוני הנאות אליו יש לחרגם פסקה מעין זו חייבים להמחיע בשפה המתורגמת בספרות משפטית שהיא בעלת שקלא וטריא דומים. ואולם גם בכך יש להטיל טפק.

הספור "והיה העקב למישור" שהינו מראשוני ספוריו של עגנון הינו בעל רמה סגנונית בלתי אחידה והוא מערב בתוכו את רב צורות הסגנון שהיינה אפייניות לאחר מכן לספוריו של עגנון. כן נוכל למצוא בספור משפטים ארוכים ביותר בצידם של סדרות משפטים קצרים ביותר. מצויים גם שירה, צטוטים ממדרשים מספרי מוסר שמוש בלשון חכמים, ושמוש בסגנון התנ"ך. המתרגם מקס שטראוס הצליח לדעתי בתרגומו להגיע להשג נאה. הוא מסתגל לפעילות הקצב המתחלפות תדיר בתוך הספור. המיוחד לדעתי בתרגום זה הוא שלעתים מתקבל הרושם ששטראוס ליטש את הספור והקציעו בצורה מעולה יותר מאשר המחבר. מאידך לא העלה שטראוס את רמת הסגנון מעבר לרמת-הסגנון של המקור והוא נשאר מהימן במידת האפשר לאופי העממי של המקור.

בסוקרנו את מפעלו של עגנון אל לנו לשכוח אף לרגע קט שיצירה כבירה זו מצטיינת בכך שהביאה לידי הדוש פני השפה העברית להעשרתה, ולהרחבת גבולותיה. עגנון התייחס חלקים גדולים בשפה שהיו נכס חתום, שפה כתובה שהפכה תחת שבט יוצר לשפה חיה. העשרת השפה פרושה העשרת אמצעי החשיבה והעשרת דרכי ההכרה. המציאות נתפסת עתה באמצעות כלי הבעה עשירים ומשוכללים יותר. כך יוצרת השפה העגנונית רמת סגנון גבוהה יותר בעברית. קשה לדעתי לקבל את טענתו של חיים רבין הנזכרת ביובל - ש"י עמ" 22 אשר לפיה שוגה הקורא בנסותו ליחס לכתבי עגנון סגנון גבוה. ההפך לדעת רבין הוא הנכון: עגנון מטפד בסגנון נאיבי פשוט ועממי. נראה לי שחיים רבין מנסה כאן להדגיש את הרקע הלשוני האידי העומד מאחורי הסופר והמשפיע שלא מדעת או מדעת על דרכי הבעתו של עגנון. ואולם לא הרקע האידי קובע בכתבי עגנון. הטכסט עצמו מעיד כאלף עדים שענין לנו בכתבי עגנון עם שפה על רמה גבוהה. אילו היתה לשונו של עגנון כה פשוטה לא היו מתקשים בהבנתה קוראים כה רבים. ולכן המתרגם עומד אובד עצות כיצד לתרגם סגנון גבוה זה של עגנון. חיים רבין במאמרו הנ"ל עמ" 24 טוען שהמתרגם לא יטעה אם יתעלם מהאפי הארכאי בכתבי עגנון ויתרגמם ללשון עממית בשפתו הוא. אלא שעובדה היא שרבים מן הקוראים בשפות הלוועזיות אינם מבינים "גדולתו של עגנון מהי". זאת משום שאוניותו מהבטאת באמנות השפה העברית דווקא, ובאמנות שהעלתה את רמתה של השפה העברית.

ולסכום, נראה לי לכך שאין אפשרות לתת תשובה כוללת לשאלה לאיזו רמת סגנון יש לתרגם את כתבי עגנון. וכאן יש להעיר שהמתרגם חייב להתמודד עם בעיה זו בכל ספור וספור בנפרד. רמת הסגנון שאליה תתורגם יצירה כהכנסת כלה הנשענת על יסודות האפוס העממי, לא תתכן עבור תרגומו של רומן מודרני כאורה נטה ללון. אמנם עובדה אחת תהא משותפת לכל התרגומים והיא אבדן הגון הלשוני המיוחד של עגנון הלקוח מספורי יראים והמעניק חותם אשליה והתממות. ברב המקרים זוהי הכרעה יותר נכונה לדעתי, מאשר לשמור על אופי עממי בספור, על חשבון אבדן הרמה הסגנונית המתאימה. אשר לתרגומו של שטינשניידר יאמר לסכום, אף אם תרגום זה לא היה מן המעוליים אין לראותו ככשלון חרוץ. התעכבתי על תרגומו ביתר הרחבה משום שבתרגום "אורה נטה ללון" הוא נטל לעצמו את המשימה הקשה ביותר. אין להתייחס בכפיות טובה למאמציו של שטינשניידר אף הלקויים שנתגלו בתרגומו לא כולם היו הכרחיים. ניתן לאמר אולי שמתוך תרגומו חלק הארי של כשלון התרגום הזה בשל חסר האפשרות לתרגם יצירה ספרותית גדולה בכלל; הלא גם בציור או מוזיקה העבוד של היצירה הגדולה יוסיף טעם לפגם. בכ"ז הקורא את יצירתו של עגנון גם בתרגומה ישכיל לראות מה גדול היה היוצר המקורי; ש"אורה נטה ללון" למשל, אף מתוך התרגום הלקוי, מהווה עדיין יצירה גדולה המשקפת את גדולת האומן.

נך רודנצוויג: נהריים
ירד: מטה על האדם
רקודט: עיונים בדברי ימי קולם
בל סי: קובץ מאמרים לכבוד ש"י עגנון
י עגנון: כל כתביו
גומי מקרא שונים בשפה הגרמנית: לוחר, מנדלסון, צונץ, הירש, פור-סיני, צובר, -רודנצוויג

- S.J. Agnon: Nur wie ein Gast zur Nacht. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.
- S.J. Agnon: Im Herzen der Meere. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.
- S.J. Agnon: Der Treuschwur. Aus dem Hebräischen übersetzt von Tobias Mibner.
- S.J. Agnon: In der Gemeinschaft der Frommen, Die Erzählung vom Kopftuch. Aus dem Hebräischen übersetzt von N.N. Glatzer.
- S.J. Agnon: Und das Krumme wird gerade. Aus dem Hebräischen übersetzt von Max Straß.
- S.J. Agnon: Zwei Gelehrte, die in unserer Stadt lebten. Aus dem Hebräischen übersetzt von Karl Steinschneider.
- Jehuda Halevi: Sechzig Hymnen und Gedichte.
- Euber-Rosenzweig: Die Schrift und ihre Verdeutschung.
- S.J. Agnon: In the heart of the Seas. Translated from Hebrew by I.M. Lask.
- C.K. Ogden & I.A. Richards: The meaning of meaning.
- C. Rabin: The translation process and the character of the Septuagint.

הספריה המביתונית לעפרות עברית
ועפרות יולם ע"ש גרומ' ב. קורניל

הספריה
אונברסיטת בר-אילן